

Een stoet van dwergen

door Kees van Kesteren

Hovo - Alkmaar

Cursus Nederlandse Geschiedenis 1 (najaar 2011)

Afsluitend essay

Een stoet van dwergen. Deze titel van een bundel van Simon Carmiggelt wil ik graag gebruiken als leidraad van dit essay. Op het eerste gezicht een opmerkelijke keuze, want het woord dwerg lijkt niet op zijn plaats in een essay over de Nederlandse identiteit. Toch is het in mijn optiek geen negatieve kwalificatie. Er blijkt een milde kijk uit op mensen, die hun best doen om iets van het leven te maken. Met vallen en opstaan.

Maar goed laten we deze filosofische afslag verlaten en terugkeren naar het historisch perspectief. Want was de Republiek in de zestiende en zeventiende eeuw ook geen dwerg tussen reuzen als Frankrijk en Engeland? Toch hield deze

dwerg zich staande en slaagde er zelfs in de reuzen in sommige opzichten te overvleugelen. Een opmerkelijk historisch gegeven. Heeft deze prestatie van onze voorouders invloed gehad op het publieke debat dat sinds 1990 wordt gevoerd over de Nederlandse volksaard? Of, anders gezegd, vertoont de hedendaagse Nederlandse identiteit (nog) trekken die hun oorsprong vinden in de zestiende, zeventiende en/of achttiende eeuw? Dit zijn de vragen die in dit essay aan de orde komen.

De Nederlandse identiteit is een beetje hachelijk thema geworden. Onze toekomstige koningin Máxima maakte dat mee toen ze een toespraak in 2007 opbiechtte dat ze er als voormalig Argentijnse nog altijd niet in was geslaagd *de* Nederlandse identiteit te ontdekken, en dat zij betwijfelde of *de* Nederlander wel bestond. Ze kreeg de wind van voren, van links en van rechts: het was een schande dat ze twijfelde aan ons zelfbeeld.

Opmerkelijk, omdat we lang een volk waren dat trots was op Nederland, maar dat om, met Huizinga te spreken, 'minder luid zijn eigen lof zong' [Huizinga in zijn in 1934 uitgesproken rede Nederlands geesteskenmerk]. In het begin van eenentwintigste eeuw gingen we met elkaar op zoek naar houvast. Zeg maar naar iets 'eigens', iets waarmee we ons kunnen onderscheiden van Fransen, Duitsers en Engelsen. De reden is gelegen in een collectief gevoel van verlies ingegeven door de groeiende invloed van Europa, de globalisering van de economie en het vervagen van een blanke en christelijke omgeving door de vele immigranten van overwegend niet-Europese afkomst. Cultuurschokken die de discussie over onze identiteit verklaren. Maar wat is de Nederlandse volksaard of wat willen Nederlanders zichzelf en elkaar graag aanpraten dat Nederlands was ?

Op zoek dus naar de wortels van de Nederlandse volksaard. Intuïtief kom je dan al snel uit bij de periode, die we allemaal kennen als de Gouden Eeuw; een periode waarin de stoet van dwergen tot grote hoogte steeg op economisch, politiek en cultureel gebied. De historicus Van Deursen ziet daar weinig heil in:

"Men ging op zoek naar [...] de historische wortels [van de Nederlandse identiteit], verdiepte zich in de ontstaansgeschiedenis van de Republiek, liet de namen vallen van Erasmus en Calvijn, en trachtte de tradities te doorgronden van de Nederlandse verdraagzaamheid. Veel heeft die terugblik op de zeventiende eeuw niet opgeleverd. De doorsnee Nederlander heeft moeite zichzelf terug te vinden in zijn voorvaderen uit

de tijd van Jacob Cats en Jan Pietersz. Coen. Ze zijn hem haast even vreemd geworden als de oude Germaanse volkstammen, of de Hoeken en Kabeljauwen.” [A.Th van Deursen in: J.C.H. Blom en E. Lamberts ed., *Geschiedenis van de Nederlanden* (Baarn: HBuitgevers 2005)].

Duidelijker kan het niet gezegd worden. Het begrip identiteit is voor veel historici veel te glibberig. “Loop er liever met aandacht omheen, bekijk het van alle kanten, maar stap er niet in, behandel het kortom als een enorme kwal op het strand,” stelt de historicus E.H. Kossmann (1922-2003) [Kossmann in zijn artikel: ‘Verdwijnt de Nederlandse identiteit? Beschouwingen over natie en cultuur’, in 1995 verschenen in *Internationale Spectator*]. Kossmann geloofde dus niet in zoiets als een duurzame Nederlandse volksaard, een identiteit die door de eeuwen heen herkenbaar en onveranderlijk zou zijn geweest, vanaf het moment dat de eerste mensen zich vestigden op wat we nu Nederlands grondgebied noemen. Hun identiteit heeft nooit eeuwigheidswaarde gehad en is ook niet erfelijk. Er is geen kern-Nederland dat aan de hand van een paar simpele voorbeelden tot in de eeuwigheid omschreven kan worden

De Gouden Eeuw vormt daarop geen uitzondering. De verleiding is groot om uit deze periode uit onze geschiedenis de parels te plukken en deze te plaatsen op de kroon van onze identiteit. De dwergen werden even reus. De Republiek was gedurende een groot deel van de eeuw op financieel en commercieel gebied de hegemoniale macht in Europa. De Republiek had een moderne economie met efficiënt functionerende markten voor goederen, arbeid en kapitaal. De Gouden Eeuw is mede daardoor een belangrijk historisch referentiepunt. Ooit heeft de natie iets groots verricht. Als de juiste mentaliteit weer terugkeert, als decadentie en moedeloosheid kunnen worden afgeschud zou dat opnieuw mogelijk moeten zijn. Het is opvallend dat vooral politici graag een greep doen in de vaderlandse geschiedenis om de eigen agenda te voorzien van een historisch sausje. Premier Balkende deed dat in 2006 met zijn uitspraak tijdens de Algemene Beschouwingen in het debat met Femke Halsema:

“Ik begrijp niet waarom u hier zo negatief en vervelend over doet. (...) Laten we blij zijn met elkaar! Laten wij optimistisch zijn! Laten we zeggen: Nederland kan het weer! Die VOC-mentaliteit, over grenzen heen kijken, dynamiek! Toch?”

Onschuldig, maar toch.

Bij verwijzingen naar de Nederlandse identiteit in het hedendaags debat is continuïteit steeds een kernbegrip. Historici als Fruin, Blok, Huizinga en Romein hadden in de eerste helft van de twintigste eeuw heel andere opvattingen over de volksaard van de Nederlander dan de historicus uit de tweede helft van de twintigste eeuw. Voor hen was de vorming van de Nederlandse natie een proces waarbij we steeds op de schouders van onze voorouders verder bouwden aan ons land. Voor hen was dat een continu proces. Daar kijken we op het moment anders tegen aan. Identiteit heeft geen eeuwigheidswaarde en identiteit is ook niet erfelijk.

De pogingen om in de Gouden Eeuw aanknopingspunten te vinden voor onze hedendaagse identiteit lijken dus niet erg zinvol. Natuurlijk zijn er herkenbare zaken: een klein land dat kan bogen op een eeuwenlange strijd tegen het water, inwoners die zich onderscheiden door handelsgeest, technisch vernuft en openheid naar andersdenkenden en anderslevenden, maar het gaat te ver om deze verzameling van kenmerken identiteit te noemen en te verwachten dat de doorsnee Nederlander zich hierin zou herkennen. Daarvoor was bijvoorbeeld het politiek systeem te veel een rommelig geheel: een samenwerkingsverband van zeven autonome gewesten, zonder staatshoofd en zonder centrale regering. Van enige herkenning kan pas sprake zijn in 1848 toen Thorbecke een politiek raamwerk ontwikkelde waarin de verregaande democratisering van de samenleving zich kon voltrekken. In een bedaagd tempo dat wel.

De essentie van onze natie is dus moeilijk te geven. Het is merkwaardig om aan te nemen dat Nederlanders zus zijn, Amerikanen zo en Engelsen weer anders, en dat dit al eeuwen zo is en nog eeuwen zo zal blijven. Vreemd, maar kennelijk is het natieconcept zo dwingend dat het de actuele discussie rondom identiteit nog steeds beïnvloedt. Er is geen kern-Nederland en er zijn geen kern Nederlanders. We blijven een stoet van dwergen, die blijven horden lopen op een eindeloze weg. Dat doen we al we eeuwen, maar wel steeds op een andere manier. Moedig voorwaarts, dat wel.

December 2010